

ТРИ КНИГИ ЗА ЕМИЛИЯН СТАНЕВ

Чавдар Добрев — „Забранените плодове на познанието. Емилиян Станев“. Изд. „Хр. Г. Данов“, 1982. 214 с.;
Стоян Каролев — „Неутолимият. Книга за Емилиян Станев“. С., БП. 298 с.;
Христо Медникаров — „По следите на Емилиян Станевите герои“. С., Изд. на ОФ. 159 с.

„Емилиян Станев ще си остава загадка за нас, критиците, с колкото по-голяма увереност и категоричност изказваме съжденията си за неговото творчество“ — пише Чавдар Добрев в началото на своето изследване за писателя. Личността и делото на големия творец винаги продължават да крият в себе си една тайна, която колкото по-дълбоко навлизаме в спецификата ѝ, толкова повече ни убеждава в своята неизчерпаема дълбочина. На всеки читател и изследовател, на всяко време и епоха тя ще разкрие частици от себе си и ревниво ще съхрани други кътчета за следващите читатели и изследователи. Личността и произведенията на действително големия творец са една многоизмерима истина за живота и хората, за времето и света. Ние непрекъснато се доближаваме до тази истина, без да успяваме да я достигнем изцяло, защото тя остава винаги необгледна като самия живот. При твърде богатата и разностранна критико-изследователска литература за Емилиян Станев през 1982 г. за него се появиха три нови книги почти едновременно. Излишно е да ги съпоставяме една с друга и да ги сравняваме — те разглеждат богатото литературно делото на Емилиян Станев от твърде различни страни, от твърде различен зрителен ъгъл, с различен изследователски маниер, но ръководени от една и съща цел — да разкрият колкото се може повече страни от толкова пъти изследваното и останало недоизследвано дело на твореца. Всяка една от тези три книги е ценен и плодотворен анализ, но нито един от тримата автори не смята, че е сложил точка в научноизследователските размисли и търсения относно спецификата и дълбината в произведенията на Емилиян Станев — един от най-значимите ни писатели, едновременно класик и съвременник.

В началото сме учудени, че „Забранените плодове на познанието“ на Чавдар Добрев се открива с откъс от Йоан Екзарх — За човека, из Богословие (Небеса), но навлизайки в същността на труда, в размислите на критика, в съзнанието ни те се свързват със своеобразното въведение — мотото на цялата книга, мотото, което ни отвежда от миналите векове в съществуването ни като нация през прозренията на самия Емилиян Станев до нашето днес. Защото цялото творчество на Емилиян Станев, внушава критикът, е един непрекъсващ и неуморен размисъл за човека през времето и във времето, в единството и различието на времето като лична, национална и всечовешка категория, размисъл за познанието и самопознанието.

Прави впечатление жанровата оригиналност на „Забранените плодове на познанието“. В петнайсетте глави на книгата, плюс посоченото въведение от Йоан Екзарх и един епиграф, три пъти се повтаря заглавието „Реплика встрани“ и три пъти „Размисли по тема“. И ако „Размисли по тема“ са разгърнати върху конкретни произведения на Емилиян Станев, то „Репликите“ са напълно самостоятелни авторски спомени.

Откриваме тясно преплитане между дълбочинния анализ на основни проблеми в творчеството на Емилиян Станев и своеобразно мемоарни моменти, в които на едно от първите места се открояват авторовите впечатления от срещи и разговори с твореца. Бих желала да отбележа спецификата на тези спомени шрихи в книгата. Ч. Добрев никъде не се увлича от своите преживявания, никъде не се оставя да бъде понесен от потока на спомените, както наблюдаваме в известни случаи, когато някои критици изместват чрез личните преживявания предварително фиксирания обект на изследването. При Чавдар Добрев чувството за мярка респектира; нито за миг не се надхвърля онази граница на мемоарната линия, която би затъмнила и най-бегло основната насока на книгата. Дори на места като че ли бихме искали да прочетем нещо повече, особено когато тези спомени засягат по-пряко или по-косвено самия Ем. Станев. Споменните шрихи изцяло са подчинени на основните търсения на автора, те са спомагателен момент, доизясняващ, дообясняващ, и то не само в главите „Реплика встрани“, но и в цялата книга.

Ако тези мемоарни моменти засягат ситуационно-житейски биографични факти, то в „Забранените плодове на познанието“ присъства още една, и то много по-силно изяснена строго лична струя, като авторско присъствие, оценка, отношение, съприживяване и отреагиране на факти, явления и преди всичко на онези идеи, размисли, съждения и умо-заключения в творчеството на Емилиян Станев, които най-трайно са привлекли вниманието на изследователя, заангажирали са мислите му, провокирали са го към размисъл. Точно в тази есеистично-размислова линия най-ярко се откроява личността на самия Чавдар Добрев.

Често есеистично-размисловият поток приема афористичен изказ. В един случай тези сензитивно формулирани мисли се явяват обобщение на принципи, основни възгледи, залегнали в произведенията на Емилиян Станев и извлечени в процеса на вече десетилетния анализ на творчеството му, например: „Животът на природата се оказва основа на хармонията, каквато липсва на човешкото общество. В нейната жестокост има целесъобразност и „благородство“... Истинките са откровения. И красотата има спонтанен характер. В преплитането на различни видове жизнена енергия оцеляват онези влечения и пориви, които поддържат битието...“ (с. 31). В други случаи размислите на критика се разгръщат напълно самостоятелно, независимо от произведенията на Емилиян Станев, връзката им с делото на писателя е по-далечна или по-близка, те доосветляват сложността на разглежданата проблематика откъм нейната всечовешка значимост, прескачат през етапите на културната човешка история или се връщат към конкретно личното, преживяното. Точно тези моменти придават една голяма вътрешна широта на книгата, надхвърлят рамките на тясно специализираното литературнокритическо и историческо изследване, например: „Ненависта ставаше родна сестра на обичта и възмездие“ (с. 35) или „Знаех, че мизерията ражда излюзии, а анализът дава очи за делата на личността. Човечеството винаги е било в плен на сили, които са го поробвали...“ (с. 38) или „Автобиографията е пътепис, дневник на събития, хроника на любовни приключения или военни успехи, но тя не е психологическа диаграма. Тя по-рядко е интимно признание от морално естество“ (с. 39). Но всички тези мисли, сами по себе си много интересни, остават по един или друг път свързани с основната линия на изследването, с тайната на „забранените плодове на познанието“ в едно обемно и многолико творчество. Есеистично-размисловите отстъпления, ако можем така да ги определим, създават артистичност на изложението, без да нарушават задълбочеността на критико-анализаторските наблюдения и изводи. Така личността на автора се откроява всеотдайно, самият той се налага като герой в книгата със свои

ярко изявени и защитени позиции, принципи, мнения и в сферата на критико-изследователския анализ, и в цялостното си отношение към редица проблеми на живота и литературата. От всички книги на Чавдар Добрев тази е най-лична, най-пристрастна, особено темпераментно написана, но това съвсем не значи, че тя налага субективни мнения — стремежът към пределно пълна, точна и обективна оценка на делото на Емилиян Станев не влиза в противоречие с пристрастната заангажираност на критика. „Забранените плодове на познанието“ е нещо много повече от пристрастно написано изследване, това е изповед на своя автор, откровение и до голяма степен равностойка — обобщение на неговия път като човек и критик. Трудно ми е да подбера най-подходящия цитат, илюстриращ това твърдение — те са толкова много, че затрудняват и прецизия избор. „Преди години вървах искрено, че литературата променя човека — сравнително бързо. Сега виждам, че тази истина се осъществява като продължителен процес. А и съвсем не е сигурно дали всяка голяма литература възпитава положителни качества, дали тя не е понякога удоволствие за сетивата и ума, игра на ловкост и жестокост, елегантна стрелба по мишени, които са фиктивни. И после — какво означават положителните качества? Те не са стока, която може да се мери на килограми, а след това да се опакова в подходяща хартия“ (с. 298). Авторските откровения и прозрения носят следата на дълго премисляни и изкристализирани в съзнанието истини, оформили се постепенно в продължение на дългогодишната критическа дейност и непрекъснато съсредоточаване върху въпросите, изниквали спонтанно както в процеса на чисто литературоведческите анализи, така и на самото изживяване на живота и литературата като битие и мисловен процес.

Книгата ни поднася още една жанрова изненада — определено белетристични шрихи, които, въпряснати в строго литературоведческото изследване, но най-вече в мемоарно-есеистичните откъси, подсилват нейното оригинално звучене. Колкото и различни стилови пластове да откриваме в нея, тя не е разнородна, слепена от несъвместими един с друг откъси. Нейното своеобразие е точно в това органично сливане на различни стилови пластове в един убедителен и сполучлив духовен и творчески портрет на Емилиян Станев. Белетристичните наброски са особено силни в главите, озаглавени „Реплика встрани“ и в Епилога.

Природата — „това ключово понятие в художествената система на автор като Емилиян Станев“ — привлича вниманието на изследователя още в началните глави. Чавдар Добрев не е първият, който търси в отношението на Емилиян Станев към природата изява на философските възгледи на твореца; за критика това звено от художествения поглед на писателя към света е необходим от-

правен пункт при изясняване на цялото му литературно дело. Чавдар Добрев третира природата в произведенията на Емилиян Станев като „люлка на човечността“ и най-красноречив контраст при разкриване духовната сивота на „човека без качества“. Така в съпоставително разглеждане се очертава своеобразието на двете групи произведения в ранното творчество на писателя — разказите за животни и разказите из дребнобуржоазния бит. В изследването се редуват размисли върху или по повод на отделни творби, зашото в „Забранените плодове на познанието“ няма да открием анализ на отделни произведения в традиционния смисъл на понятието, а именно размисли за творбите на Емилиян Станев, в хронологичния ред на тяхното създаване. Основните въпроси, най-силно привлекли критика, преминават от раздел в раздел, свързват се с необхватната поредица повече или по-малко значими други проблеми, които съпътстват всяко голямо литературно дело. Чавдар Добрев се е стремил да разгърне и мотивира своята трактовка на възлови пунктове от идейно-емоционалната специфика на Емилиян Станевите произведения като напълно самостоятелни творби, а също и да улови онези вътрешни връзки, свързали отделните произведения в цялостното литературно дело на писателя, създали неговото многообразие и същевременно неговото единство като художествена система и философия, която във всяка следваща творба се допълва, доуплътнява, без да отрича нищо от това, което вече е казано, затгатото, разгърнато, а на базата на нови и нови художествени терени става все по-обемна и многоизмерна. През „Крадеца на праскови“ и „Тиха вечер“ през „Иван Кондарев“, „Легенда за Сибин“ и „Антихрист“ Чавдар Добрев свързва звената на тази философия като откриване и претокриване на вечните истини в тяхното национално, конкретно-историческо и индивидуално-човешко измерение.

* * *

Трудът на Стоян Каролев „Неутолимият. Книга за Емилиян Станев“ в известни отношения следва ози съпоставителен метод в анализа на личността и творчеството на един писател, който литературоведът-критик заштити в своето изследване за Пенчо Славейков „Жрецьт войн“. И сега, пристъпвайки към образа на Емилиян Станев, Стоян Каролев търси дълбоко опосредованите вътрешни нишки, които свързват делото на писателя с голямата европейска художествена традиция. Стремещт да се надхвърлят тесните рамки в литературоведските изследвания, да не се разглежда творчеството на българските писатели само на фона на родната литература, приета до известна степен като затворена специфична художествена реалност, води автора към едни от колосите на европейската художествена мисъл. В произ-

веденията на Емилиян Станев, в естетическата проява и защита на определени философски идеи Стоян Каролев открива допири точки с творчеството и философията на велики майстори на словото. Цялата трета част на книгата „Неутолимият“ — „Общуване и родство с великите“ — е подчинена на тези съпоставки. Отделните глави: „Чехов ме приближава към действителността“, „През десетилетията с Толстой и Достоевски“, „Удивлявам се на страшната му правдивост и изобразителна сила“, „Никой не е бръкнал така дълбоко в човешката душа“, издават изключителната срудинаност на литературоведски критик, който не за първи път доказва колко всестранно, дълбоко и всеобхватно познава творчеството и цялостната идейно-художествена система на тези първомайстори на литературата. Стоян Каролев изследва връзките на Емилиян Станев с Чехов, Толстой, Достоевски, връзки не маркирани, не набелязани като тезис, а уловени на базата на дълги сериозни наблюдения, проучвания и анализи, в процеса на които се откроява, от една страна, ролята, която тези художници и мислители са изиграли върху формирането на Емилиян Станев като творец, и, от друга, са проследени конкретни съпоставки в самите художествени творби. Това паралелно разглеждане, потърсеното влияние по всички възможни пунктове ни най-малко не затъмнява самотнитостта на Емилиян Станев, а допринася за по-пълното разбиране на писателя, извежда творчеството му на широкото поле на цялата европейска литература, класическа и съвременна. На някое може да изглежда, че Стоян Каролев твърде много се задълбочава в произведенията и философията на „великите“, че това отнема малко страни творчеството на самия Емилиян Станев, че в последна сметка това е книга не за Чехов, Толстой и Достоевски, а за Емилиян Станев, но подобни изследвания са особено необходими в българската литературоведска наука точно с широтата на погледа, с мащабността на съпоставките, с потърсените творчески влияния и претворените въздействия, изследването на които по свой път доказва връзките на българската литература с най-силните традиции на европейската култура при напълно запазена национална самотнитост.

Вместо епилог в „Писател български“ се синтезират представите ни за национални характер на Емилиян Станевото творчество при дълбоко общочовешката същност на всички негови творби. Това единство между общовалидните проблеми, привличали човека през всички времена, и тяхното национално българско отражение интересува Стоян Каролев като характерен феномен в белетристиката на Емилиян Станев. Критикът извлича своите изводи в резултат на задълбочен и обстоен анализ на целокупното творчество на Емилиян Станев, но се позовава и на размисли, разсъждения, реплики на самия

творец, цитира изказаните мисли в интервю пред великотърновския в. „Борба“ през 1977г.: „Днес не можем да глътнем по старите пътища, трябва да пишем на теми, които интересуват човека навред по света. Но тези теми и сюжети да бъдат видени с българско око и изразени с хубав български език.“ Ст. Каролев проследява как непрекъснато се активизира „психологическото от общочовешки тип“ в процеса на творческия път на писателя, особено засилено след „Легенда за Сибир“, и вижда в историята онзи терен, на който тези две сфери — общочовешкото и националното — си дават основна среща в творчеството на Емилиян Станев. „Мисловно-естетическото обичуване на Емилиян Станев с българската история започва още от детските му години“, поставя първото стъпало на своите анализи авторът, за да проследи как постепенно нараства този интерес, изведен в сферата на съзнателното художествено търсчество, преоткриване и проесмисляне на нашата история. Използувайки признанията на самия писател, Стоян Каролев открива в личното отношение на писателя към народа, към неговата съдба, история и съвременност, възлови моменти при обяснението на постигнатото художествено единство между философски-общочовешкото начало и национално българското. Така в „Неутолимият“ на базата на едно много широко изследване на личността и творчеството на големия писател Стоян Каролев навлиза във възлови пунктове на неговия художествен свят, които имат стойност на генерални моменти за цялостната ни литература — например отношението писател — народ, изведено в атмосферата на нашата съвременност.

С оглед психологията на творческия процес при Емилиян Станев особен интерес представлява главата „Поведи на таланта и самосъзнанието“. Както във всички свои изследвания, и тук Стоян Каролев използва много богат фактологичен материал. Емилиян Станев е автор, оставил извънредно много свидетелства както за своите схващания и размисли относно същността и спецификата на литературното творчество, така и за творческата история на произведенията си, размисли не само пряко изречени в изказвания и интервюта, но най-вече предизвикани от анкетата, която прави Иван Сарандев, или записани в „Дневник с продължение“ на Надежда Станева. На основата на целия този документален, напълно достоверен материал Стоян Каролев сумира изводите си. Цялата тази глава от книгата е изградена върху доказателства и наблюдения на две основни особености в творческия процес на Емилиян Станев — „спонтанно органичното и съзнателното“ в творчеството му. Приведените многобройни цитати на мисли на самия Ем. Станев придават правдоподобност на изводите и заключенията. Стоян Каролев никъде не измисля, той се движи в рамките на запазените, на документиранияте откровения на са-

мия писател. Изказванията на Емилиян Станев са отправна точка при всички изводи. Отбелязва: „Впрочем не липсват неговии изказвания, които обединяват „таланта и самосъзнанието“ — както са обединени в творчеството.“ Наблюденията на Стоян Каролев са обосновано защитени, точни и убедителни. В анализа на творческия процес у Емилиян Станев той тръгва от положението, че при Ем. Станев и двете страни на творческия процес са много силни, отчетливо се открояват и че самосъзнанието се засилва в по-късното творчество.

Талантът е преди всичко „способност да се запомнят впечатленията“ — казва Емилиян Станев, и Стоян Каролев тръгва от запазените свидетелства на писателя за онези първи впечатления, получени от действителността, които след време са се превърнали в „подтик“ за написване на едно или друго произведение; изследва, естествено пак на базата на личните изповеди на Емилиян Станев, свособразния път на очертаване на фабулата в творчеството му. „Винаги у него фабулата се ражда от образа.“ Анализите и разсъжденията относно „фабулната мъка“ при Ем. Станев, „често продължителна, точно защото Ем. Станев не иска и „не може“ да пише фабулно-сюжетни аморфни произведения“, са разгърнати най-подробно в изследването на някои композиционно-сюжетни особености в „Иван Кондарев“.

Изследването на Ст. Каролев осветлява различни страни от творческия процес при Емилиян Станев, любопитни за читателя и важни за литературоведа, който ще изучава художественото дело на писателя — постепенното разширяване на творческото амплуа, нежеланието да се завърща „към постигнати вече форми“, към „стари и отминали теми“, разнообразието на жанрово-стилови езикови форми, разширяването на границите на таланта „чрез мотора на спонтанно-съзнателното“, „неутолимият спонтанно-съзнателен стремеж към художествена хармония“ и др. Велестствие на задълбочени анализи, на систематизиране и използване на всички запазени свидетелства на самия писател Ст. Каролев мотивира заключението за едно оригинално единство на спонтанното и съзнателното у Ем. Станев, характерно за творчеството му във всички неговии етапи — от замисъла на творбата до преработките за ново издание. Ст. Каролев не абсолютизира изводите си, търси сложната специфика на творчеството, отбелязвайки, че „вътре в това творчество според момента на творческия процес, според автора и жанра съотношението и надмощието на тези две гравитни сили са различни“.

Трудът на Ст. Каролев налага много убедителни обобщения за прозата на Ем. Станев, които се явяват синтез на конкретни наблюдения върху отделни произведения или отделни части от произведенията на писателя и които, разгърнати в цялата книга, раз-

криват дълбоката проблемност в белетристичното дело на писателя и своеобразието на неговата поезика. Както повечето изследвания за Ем. Станев, и Ст. Каролев започва с разказите за животни, в които търси философските и естетически корени, залегнали в основата на цялостното творчество на Ем. Станев, а не само един извънредно силен начален старт. Между многобройните заключения на критика бих обърнала внимание върху неговите изводи за промените, настъпили в реализма на Ем. Станев през годините и десетилетията. Отбелязвайки дългия и много сложен път, изминал от цикъла разкази „Делници и празници“ до „Антихрист“, Ст. Каролев изрично отбелязва, че тук става въпрос „за своеобразие, за начин на виждане и изображение, а не за качество“. Акцентирането върху основни особености в „безпощадния реализъм“ на Ем. Станев при прозрения в дълбините на човешкия дух, на националното битие, в различните аспекти при изваята и търсенето на красотата („Реализъм без пощада“, „Къде е красотата“) изсяняват възлови моменти за цялостното творчество на писателя и се явяват своеобразно въведение към анализа на конкретните произведения. Книгата на Ст. Каролев е един нов прочит на познатия и непознатия Ем. Станев, ново преоткриване на дълбочината и оригиналността на идейно-художествения му свят.

* * *

Спецификата на книгата „По следите на Емилиян Станевите герои“ е разкрита още в заглавието. Авторът Христо Медникаров сам отбелязва: „Тръгвайки по следите на Емилиян Станевите герои, често се натъквах на прототип или случая, грабнати направо от действителността. Тогава разбрах, че блесналите всевиждащи очи на писателя, добри и проникателни, са надникнали във всяко кътче на неговото родно Велико Търново, из Елена и не са пропуснали нищо значително. Тук той става свидетел на важни обществено-политически събития, на социални преобразования, пресътворени така пластично в „Иван Кондарев“ и „Търновската царица“, в „Крадецът на праскови“ и в повечето разкази и повести.“ Книгата съдържа много богат документален материал. Идеята е възникнала вследствие непосредствените съпоставки, които сами се налагали в съзнанието на автора-еленчанин при прочита на Емилиян Станевите творби. В началото Хр. Медникаров е търсил паралелите между действителността и съответните картини и образи от произведенията съвсем непреднамерено, после идеята за написването на подобна книга е подчинила непосредствените наблюдения на едно системно издирване. Сам Ем. Станев в отговор на негово писмо посочва: „Виждам, че сте се заели с доста трудна задача.“ Трудността идва преди всичко от много сложните връзки между конк-

ретните наблюдения и спомени на писателя и тяхното претворяване в произведенията, където в преливането и засичането им често първообразът се отдалечава неузнаваемо от художественото превъплъщение, което никога не е дословно повторение на наблюдаваното, а негово усложнено, премислено, видоизменено претворяване. Изследваният от подобен род издигат теоретичния проблем за усложнените взаимовръзки между реална и художествена действителност, тяхната близост и различия, тяхното сходство, приближаване и раздалечаване. В книгата този въпрос не присъствува като теоретически размисъл. Авторските усилия са съсредоточени изцяло в практическата сфера, дори се забелязва известно увлечение обезателно да се открият прототиповете и там, където връзката е твърде условна и далечна. Хр. Медникаров тръгва след писателя и неговите герои, стъпка по стъпка търси съответствия с действителността, такава, каквато я вижда край себе си той, авторът на книгата, или такава, каквато я помнят живите свидетели на по-отдалечени времена; не пропуска и най-дребното признание на самия Ем. Станев в това отношение (сведенията са взети най-вече от литературната анкета на Иван Сарандев) или обясненията на Надежда Станева от „Дневник с продължение“.

Напоследък доста се засили интересът към издирване на омази, ако можем да я наречем „предтворческа“ първооснова на редица литературни творби, която в продължение на години и десетилетия се е наславявала съзнателно или несъзнателно в паметта на писателя, в повечето случаи, без той да е сигурен дали тя ще получи някога художествен изказ или не. В редица примери този интерес граничи с пресилено увлечение, но дори и тогава едно подобно издирване привлича вниманието на читателя. При такива изследвания най-голям принос представляват преките съпоставки между художествения текст и конкретните примери от действителността. В книгата на Хр. Медникаров те са по-разгърнати преди всичко там, където авторът е открил сходство с определени местности, къщи, области, села, градове и значително по-малко в тези страници, където се търсят прототиповете на героите — там той се увлича в твърде подробни сведения за живота на действителните лица, като литературният персонаж остава на по-заден план. Това особено проличава в главата „Елена и Велико Търново“ в „Иван Кондарев“ или „Елена, Еленският край и еленчани в ранните разкази на Ем. Станев“. С богатия събран материал, с многобройните разкази за миналото на Еленския край, с потърсените сходства между действителни случаи и съответни епизоди от произведенията на Ем. Станев Хр. Медникаров ни въвежда в омази духовна и материална среда, която рефлектира в прозата на писателя и така авторът по косвен път допринася за нейното по-пълно разбиране. Книгата

звучи съвсем автентично, за което допринасят приложените разкази на лицата, използвайки като „информатори“, хора, които са били в пряк контакт с Ем. Станев, които са запазили спомен от срещи и разговори, спомен, неизползувани в по-крупните изследвания за писателя.

В своя доклад пред Априлската дискусия — (1983) Георги Пенчев подчертава: „В книгите на Ст. Каролев и Ч. Добрев (а също и в документално-краеведската книга на Хр. Медникаров — отбелязва в следващия пасаж Г. Пенчев) се налагат някои методологически поукки за десетината ни литература. Като главна бих отделил поуката, оставена ни от Ем. Станев, че писателският талант е дълбоко заземен в недрата на народния живот, че колкото и известен, голям да е писателят, той не бива да прекъсва познатството с родния край и хората.“ Изследванията на сложния и богат художествен свят на Ем. Станев разкриват колко дълбоко народността е неговото творчество, доказват как големите философски проблеми, владели съзнанието на писателя през целия му творчески път, се разгръщат именно като прозрение и тълкуване на историческите превратности в народната съдба, които естествено рефлектират в строго индивидуалните изяви на личността, изяви, исторически-конкретно обосновани от цялостната участ на народа. Книгите на Ст. Каролев и Ч. Добрев са ценен принос към десетилетните усилия на критиката да надзърне в „загадката“ на Ем. Станев, да обясни и разтълкува идейно-естетическата специфика в поредицата разкази, повести и романи на писателя, в които извечно-човешкото и конкретно-националното се сплитат в биетието на отделния човек, в неговите драми и крушения, в неговите бдения, размисъл и самопросветление.

Нина Пантелеева

„ДИАЛОГ С ВРЕМЕТО“ от СЕВЕЛИНА
ГЪОРОВА.

С., БП, 1982. 288 с.

Последната книга на Севелина Гъорова „Диалог с времето (Идеи, автори и тенденции в съвременната българска драма)“ проследява основните характерни черти на театралния процес в България след 9. IX. 1944 г. В уводната глава „Отразени на сцената светове“ авторката разглежда постиженията на българската социалистическа драма като отражение на сцената на духовните процеси в българския живот, като откритие на нови теми, художествени типове и драматургически изразни средства. Ако в миналото нашите писатели според нея (с изключение на Стефан Л. Костов) до голяма степен остават встрани от сценичното изкуство, а „драматургията“ е бил завареничето на бъл-

гарското литературно семейство“ (с. 6), то истинският възход на този жанр, изравняването му по художествени резултати с другите литературни родове започва в годините на социализма. Книгата на С. Гъорова разкрива творческия свят на съвременните български драматурзи, а чрез него — сложните духовни процеси, извършващи се в съзнанието на новия човек — борец и строител, — който е неразривна част от биографията на нашия народ, от неговата историческа и съвременна съдба, главен герой на българската социалистическа драматургия, справедливо наречена от изследователката „драматургия на революцията“ (с. 10).

Пристъпвайки към идейно-естетическия анализ на нашата социалистическа драма, С. Гъорова е почувствувала необходимостта да разкрие основата, върху която е израснала тя. Втората глава („Драматургически традиции“) доказва убедително, че българската социалистическа драматургия, която е ново по съдържание явление, същевременно представлява качествено развитие на българската драматургична традиция преди нея. Авторката анализира най-общите черти на родната драма от нейното създаване през Възраждането до 9. IX. 1944 г., като подчертава върното чувство на създателите ѝ за обществени събития и интереса ѝ към човешката психика. Върху тези здрави традиции стъпва българската социалистическа драматургия, за да завоюва своя собствена територия, да открие новото си съдържание и форма. Този въпрос е изследван в третата глава („Театрални открития на революцията“).

Демократичният характер на нашата драматургия преди 9. IX. 1944 г. става основа за преустройството ѝ върху метода на социалистическия реализъм. Но С. Гъорова е показала, че този преход не е лек и плавен, защото изисква нови идейно-естетически критерии, нов драматургичен герой. През първите години социалистическата ни драматургия още не може да се освободи от известна плакатност и тезисност на изображението, но същевременно вече решава генералните проблеми на времето, възвежда колективния герой, революционния народ — творец на историята, който става пълноправно действащо лице в драматичния конфликт. Изследователката е права, че това вече са драми с нов тип оптимизъм, породен от победата на социалистическата революция. Новото съдържание разрушава и старата класическа композиция, създава полифонизъм на действието. Благоотворно влияние в онези години оказва съветската драматургия в лицето на Вл. Маяковски, Н. Погодин и Вс. Вишневски. Българската социалистическа драма тържи по верен път, за да представи човека на новото общество не като завършена даденост, а като диалектическа личност, като развиващ се процес, да го постави в центъра на художествените си търсения, защото, както казва големият театрален новатор Б. Брехт: